

Vasta luettu tutkimus voi olla vaikuttavaa

Emeritaprofessori Sirkka Hirsjärvi on kirjoittanut yksinään ja yhdessä kollegoidensa kanssa useita opiskelijoiden ja tutkijoiden käsissä kuluneita metodioppaita. Erityisen suosittu teos on *Tutki ja kirjoita* (1. painos vuodelta 1997), joka on vuodesta toiseen korkeakoulukirjastoissa lainatuimpien kirjojen joukossa. Tämä ei ole ihme, sillä kirjassa avataan tutkimusprosessia ymmärrettävästi ja käytännönläheisesti. Tutkimusmenetelmiä käsitteleviä kirjoja tarvitaan, koska tiedon luotettavuus perustuu paljolti siihen, miten se on saatu aikaiseksi. Ilman aineistonkeruun ja sen analysoinnin läpinäkyvyyttä tutkimustulokset ovat uskon varassa.

Toisaalta luotettavasti tuotetullakaan tiedolla ei ole paljoa virkaa, jos sitä ei löydetä. Tutkimuksen olisikin oltava menetelmällisesti pätevän lisäksi myös eri kohderyhmien silmissä kiinnostavaa (Davis 1971). Valitettavasti tämä ei ole yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen valtavirtaa — ei ainakaan, jos usko kriittisestä johtamis- ja organisaatio- tutkimuksesta tunnetaan Mats Alvessonin ja Jörgen Sandbergin. Heidän mukaansa liian monet tutkijat suoltavat tutkimusta, joka täyttää tieteen asettamat kriteerit mutta tekee sen tavalla, joka ei herätä yleisössä mielenkiintoa. Hieman kärjistäen he väittävät, että akateemisessa julkaisubisneksessä on enemmän tiedon tuottajia kuin sen hyödyn- täjiä (Alvesson & Sandberg 2021). Alvesson jopa kertoo hämmentäneensä erään tiede- konferenssin osallistujia esittämällä puheenvuorossaan Winston Churchillin lainaten, että ”*never before in human history have so many had so little to say to so few*”. Alvesson ja Sandberg eivät ole kritiikissään yksin, sillä myös monet muut ovat luonnehtineet johtamis- ja organisaatiotutkimusta asetelmaltaan tylsäksi (*dull*), tarkastelutavaltaan kapeaksi (*narrow*) ja tuloksiltaan merkityksettömäksi (*irrelevant*) (esim. Abbott 2004, Tourish 2019). Tutkimuksia on myös verrattu hiilikaivoksissa piileskeleviin mustiin kissoihin, joita on mahdotonta erottaa toisistaan (George 2014).

Asetelmiltaan, näkökulmiltaan ja tuloksiltaan toistensa kaltaista tutkimusta tuotta- vaa taipumusta on selitetty ainakin sillä, että yhteiskuntatieteissä on kopioitu luon- nontieteissä omaksuttuja metodeja. Esimerkiksi filosofi Peter Winchin (1958) mukaan luonnontieteellisten menetelmien kopiointi on ollut tarpeen yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen uskottavuuden edistämiseksi. Näin siitäkin huolimatta, että toinen filo- sofi Wilhelm Dilthey muistutti jo 1800-luvun loppupuolella luonnon- ja ihmistietei- den lähtökohtien erilaisuudesta ja siten myös tarpeesta tehdä tutkimusta eri tavoin (Hammersley 2011).

Konservatiivisiin tutkimusasetelmiin ja tavanomaisiin metodologisiin ratkaisuihin turvautuminen on yksittäisten tutkijoiden näkökulmasta ymmärrettävää, sille ne tuot- tavat tutkijoille hallinnantunnetta. Esimerkiksi väitöskirjasta puhutaan melko yleisesti tutkijan ’ajokorttina’. Rinnastus pitää sisällään oletuksen säännöistä, jotka on hallittava. Vaikka tutkijankoulutus ei lähtökohtaisesti suljakaan pois luovuutta, painopiste on kovin usein sääntöjen osaamisessa ja niiden noudattamisessa. Tämä on usein perusteltua, sillä uutta luova sääntöjen rikkominen edellyttää ensin sääntöjen tuntemista. Myös monien tiedejournalien omaksumat käytännöt ruokkivat tutussa ja turvallisessa py- symistä. Olemassa olevaa tutkimusta kannustetaan haastamaan mutta haastamisen odotetaan kuitenkin pysyvän ’sopivissa rajoissa’. Jokainen poikki- ja monitieteellistä tutkimusta julkaissut tutkija on luultavasti kokenut, että se ei aina ole helppoa.

Konventionalismin korvaaminen mielikuvituksella ei tietenkään ole oikotie laaduk- kaaseen ja kiinnostavaan tutkimukseen. Kaikesta mitä voi kuvitella, ei välttämättä ole mahdollista rakentaa mielekästä tutkimusasetelmaa. Toteuttamiskelvottoman idean pakottaminen väkisin tutkimuksen muottiin ei lisää ymmärrystämme vaan ennem- minkin vähentää sitä.

Toisaalta tutkija tekee itselleen karhunpalveluksen, jos hän ajattelee esimerkiksi tutkimuksen kohdeilmiöiden olevan vain 'löytämistä vailla'. Alvessonin ja Sandbergin (2023) mukaan tutkimuksellisesti mielenkiintoisimmat ilmiöt eivät vain tupsahda tutkijoiden pöydälle vaan niiden eteen pitää nähdä vaivaa. Epistemologiset kysymykset eli sen pohdinta, miten saamme oikeaa tietoa kiinnostuksemme kohteena olevasta ilmiöstä, on olennainen osa tutkimusprosessia. Vähintään yhtä tärkeää on pohtia myös kohdeilmiön ontologista perustaa – toisin sanoen sitä, onko kohdeilmiö ylipäänsä olemassa ja millaiseksi sen miellämme.

Ontologinen punninta on tarpeen, sillä se voi paljastaa kohdeilmiöstä puolia, joita ei pintapuolisesti kohdetta lähestyessä tule aina edes ajatelleeksi. Esimerkiksi strategiатыökentelyä voi tarkastella tietoisina ja harkittuina valintoina, jotka edistävät organisaation pitkän aikavälin tavoitteita. Strategiasta muodostuu koko lailla toisenlainen kuva, jos sitä lähestyy filosofi Ludwig Wittgensteinin mukaillen kielipelinä. Kyseessä ei tällöin olisikaan punnitut valinnat vaan strategia näyttäytyisi organisaatiossa opittuna ja hyödynnettynä kielellisten käytäntöjen kokonaisuutena (ks. esim. Mantere 2013). Kielipelinäkökulma saattaisi jopa ohjata tarkastelemaan strategiaa höttöpuheena tai jopa *bullshittinä* (vrt. Spicer 2020). Strategian olemus olisi tällöin parhaimmillaan identiteetin rakentamista, kun taas pahimmillaan se tarkoittaisi silmien ummistamista organisaation kannalta ikäviltä mutta selviytymisen näkökulmasta kriittisiltä vaihtoehdoilta. Selvää on, että erilaiset tulkinnat strategian olemuksesta merkitsevät erilaisia tutkimuskysymyksiä ja edellyttävät luultavasti myös erilaisia aineistoja ja menetelmiä. Viime kädessä lienee makuasia, kumpi tulkinta (strategia tietoisena valintana – strategia höttöpuheena) tuottaa kiinnostavampaa tutkimusta.

Tieteellisesti luotettavan ja yleisöä kiinnostavan tutkimuksen tekemiseen ei ole yleispätevää reseptiä. Alvesson ja Sandberg (2021) kuitenkin arvelevat, että vaikean yhtälön ratkaisemista voidaan edistää *metaforisella ajattelulla (metaphorization)*. Metaforien hyödyntäminen palvelee heidän mukaansa tutkimusta erityisesti kolmella tavalla: i) metafora stimuloi ajattelua ja auttaa muodostamaan kokonaiskuvan tutkimuksen kohdeilmiöstä sekä hahmottamaan vaihtoehtoja tutkimuksen toteuttamiseksi, ii) metafora rohkaisee tutkijaa tarkastelemaan kohdeilmiötään vaihtoehtoisista näkökulmista ja kyseenalaistamaan tavanomaisia metodiratkaisuja, iii) metafora ohjaa tutkijaa reflektoimaan myös omaa toimintaansa sekä siihen liittyviä taipumuksia ja vinoumia.

Metaforinen ajattelu ei tarkoita Alvessonille ja Sandbergille kielikuvien hyödyntämistä, jossa kaksi toisiinsa liittymätöntä asiaa samaistetaan toisiinsa. Esimerkiksi väitöstutkimuksen rinnastaminen maratonjuoksuun ei paljoo hyödytä tutkimusasetelmaansa pohtivaa jatko-opiskelijaa. Metaforisessa ajattelussa ei ole kysymys illustratiivisesta kikkailusta tai selkeän ajattelun teennäisestä koristelusta (Black 1962) vaan todellisuuden kehystämisestä tavalla, joka mahdollistaa asioihin aidosti uuden näkökulman. Hyvä metafora tarjoaa 'todellisuuteen' useita uskottavia tulkintoja ja on samalla ymmärrettävä.

Alvesson ja Sandberg (2021) jakavat metaforien hyödyntämisen neljään vaiheeseen. Ensinnäkin metaforat palvelevat *perusvalintojen* tekemistä. Kysymys on erityisesti tutkimusasetelmaan, tutkijan rooliin ja tutkimuksen kohdeilmiön jäsentämiseen liittyvistä ratkaisuista, kuten esimerkiksi siitä, hahmottaako tutkija roolinsa uuden tiedon tuottajana (*knowledge building*) vai olemassa olevan tiedon haastajana (*knowledge demolition*). Molemmassa tarvitaan vasaraa mutta eri tarkoituksiin. Toiseksi metaforinen ajattelu auttaa *kehystämään* tutkimusprosessia. Tutkimusprosessiin olennaisesti liittyvän kirjallisuuskatsauksen voi kehystää yhtäältä aiemman tiedon syntetisoimiseksi (*knowledge packaging*) ja rakennusprojektiksi (*construction project*) sekä toisaalta virheiden tunnistamiseksi (*fault-finding*) ja ideoiden tuottamiseksi (*idea production*). Teoria voidaan puolestaan ymmärtää kohdeilmiötä jäsentäväksi linssiksi (*lens*), kun taas toisinaan teo-

riasta voi muodostua myös tulkintaa rajoittava häkki (*cage*). Hyvään lopputulokseen tarvitaan sekä tiedetyn koontia ja sen tulkintaa edistävää viitekehystä että uuden luomista ja uutta ajattelua estävien rajoitteiden tunnistamista. Kolmanneksi metaforat ohjaavat tutkimusprosessin *suunnittelua*. Aineiston keräämisen ja sen analysoinnin tavat voidaan mieltää tutkimuksen lukuohjeiksi (*instruction manual*) mutta myös esimerkiksi vaikutelmien hallinnaksi (*impression management*). Tutkimusprosessin läpinäkyvyyden lisäksi onkin tärkeää, että tutkija tunnistaa aineistoon ja menetelmiin liittyvät viinomat. Neljänneksi metaforinen ajattelu ohjaa pohtimaan tutkimustulosten *kommunikointia*. Tulosten esittäminen voidaan nähdä raportointina, jossa tutkija asettaa havaintonsa tiedeyhteisön määrittämään muottiin (*template-driven exercise*). Väkevämpi kuva kuitenkin syntyy, jos tutkija näkee tuloksensa tuntemattomaan tunkeutumisenä (*exploration*) tai mysteerin ratkaisemisena (*mystery solving*). Pohjimmiltaan metaforisessa lähestymistavassa on kysymys tutkimusprosessin eri vaiheiden problematisoinnissa ja vaihtoehtojen laajentamisesta.

Metaforien hyödyntämiseen liittyy myös haasteita. Metafora voi olla retorisesti toimiva ja jopa viettelevä tehokeino, mutta samalla vaarana on, että metafora yksinkertaistaa liiaksi monimutkaista todellisuutta (Pinder & Bourgeois 1982). Tällöin kysymys ei luonnollisestikaan ole näkökulmien avaamisesta vaan niiden sulkemisesta. Metaforien kanssa työskentely edellyttääkin Alvessonin ja Sandbergin (2021) mukaan tutkijalta kosolti refleksiivisyyttä eli kykyä havainnoida omia valintojaan, kykyä suhtautua tutkittaviin ihmisiin ja yhteisöihin avoimesti ja uteliaasti, kykyä arvioida kriittisesti tutkimusyhteisössä omaksuttuja konventioita, kykyä reflektoida yhteiskunnassa hyväksyttäjä normien ja asenteiden suhdetta tutkimukseensa sekä kykyä tunnistaa kieleen tietoisesti ja tiedostamatta kätkeytyjä merkityksiä.

Metaforien ohjaaman tutkimuksen tekeminen ei ole helppoa. Palkinto on kuitenkin houkutteleva, sillä tutkimustietoa syntyy sellaisella vauhdilla, että huomatuksi tuleminen on kaikkea muuta kuin itsestään selvää. Ehkäpä tarvitsemme tutkimuksen metaforien hyödyntämisen ja tutkijan h-indeksin välisestä suhteesta.

Harri Jalonen

Päätoimittaja ja Vaasan yliopiston professori

Lähteet

- Abbott, A. (2004). *Methods of Discovery: Heuristics for the Social Sciences*. New York, NY: Norton.
- Alvesson, M. & Sandberg, J. (2021). *Re-imagining the Research Process. Conventional & Alternative Metaphors*. London: Sage.
- Alvesson, M. & Sandberg, J. (2023). The art of phenomena construction: A framework for coming up with research phenomena beyond 'the usual suspects'. *Journal of Management Studies*. <https://doi.org/10.1111/joms.12969>
- Davis, M. S. (1971). That's interesting! Towards a phenomenology of sociology and a sociology of phenomenology. *Philosophy of Social Sciences*, 1(2), 309–344.
- George, G. (2014). From the editors: Rethinking management scholarship. *Academy of Management Journal*, 57(1), 1–6.
- Hammersley, M. (2011). *Methodology: Who Needs It?* London: Sage.
- Mantere, S. (2013). What is organizational strategy? A language-based view. *Journal of Management Studies*, 50(8), 1408–1426.
- Pinder, C. & Bourgeois, V. (1982). Controlling tropes in administrative science. *Administrative Science Quarterly*, 27(4), 747–759.
- Spicer, A. (2020). Playing the bullshit game: How empty and misleading communication takes over organizations. *Organization Theory*, 1(2), 1–26.
- Tourish, D. (2019). *Management Studies in Crisis: Fraud, Misconduct and Meaningless Research*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Winch, P. (1958). *The Idea of Social Science and Its Relation to Philosophy*. London: Routledge.